

Tevazu

(Alçak Gönüllülük)

Hayati HÖKELEKLİ*

Tevazu nedir?

Tevazu, alçak gönüllülük demektir. Bu özelliğe sahip kimseye de mütevazî denir. Alçak gönüllülük, başkasına karşı gelecek ya da onun hoşuna gidecek her tür davranıştan sakınarak, onun önünde kendi benliğimizi silme yönünde bir eğilimdir. Bu eğilimi doğuran nedenlerin farklılığına göre, alçak gönüllülük bir erdem ya da kusur olabilir.

Başkasının kişiliği önünde kendi kişiliğimizin silinmesi, başkasının hoşuna gitmek, ona yaltaklanmak arzu ve niyetinden doğmuşsa bu aşırı bir durum olup, onursuzca bir davranış sayılır. Alçakgönüllü insan ne dalkavuklukla ne de başarı ile coşkunun heyecanı duyar. Alçak gönüllülükte gurur ve kendini beğenme yoktur. Mütevazî insan, kendisini, gerçek değerinin altında değerlendirmeye eğilim gösterir; o başkasının karşısında varlıktan yoksun gibidir. Gururlu kimse görünüşte gerçek olan bir zayıf tarafını saklamağa kendisini zorlarken, mütevazî insan, kendisindeki büyük bir kuvveti saklar.

Alçak gönüllülük, kendimizden daha büyük olan bir şeye bağlılığımızın ve insan kardeşlerimiz ve hayatın tümüyle olan karşılıklı bağlılığımızın farkındalığıdır. Alçak gönüllülük, tabiatımızın eksikliği ve kişiliğimizin yetersizliğinin farkına varmanın bir sonucudur. Eskiden yapmış olduğumuz ve şimdi de yapabileceğimiz, başkalarının da yapabileceği yanlış ve kusurlar üzerine gerçekçi bir düşünceye dayanır. Kendi dışımızda var olan sonsuz varlık ve hakikat karşısında kendi küçüklüğümüzü, sınırlı varlığımızı ve gücümüzü ya da insani zaaflarımızı anlamaya bağlı olarak gelişen bir fikir ve tutumdur. Alçak gönüllülük, kendini küçümseme değildir, ya da yanılığın uzak bir küçümsemedir. Ne olduğunu bilmemek değil, ne olmadığını bilmek ya da kabul etmektir. Bu, ne olursa olsun, neye sahip olursa olsun hiçbir zaman Tanrı gibi kusursuz olamayacağını bilen insanın erdemidir. Hakikate duyulan sevgiden kaynaklanır ve bu sevgiye boyun eğer. Mütevazî olmak hakikati kendinden çok sevmektir.

* Prof. Dr., Uludağ
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi Bilim dalı.
hhokelekli@uludag.edu.tr

Alçak gönüllülük, kendini küçümseme değildir, ya da yanılgıdan uzak bir küçümsemedir. Ne olduğunu bilmemek değil, ne olmadığını bilmek ya da kabul etmektir. Bu, ne olursa olsun, neye sahip olursa olsun hiçbir zaman Tanrı gibi kusursuz olamayacağını bilen insanın erdemidir. Hakikate duyulan sevgiden kaynaklanır ve bu sevgiye boyun eğer. Mütevazı olmak hakikati kendinden çok sevmektir.

Tevazu ve Gurur

Alçak gönüllülük büyüklenme, şişinme, kendini beğenme, kendini kendine yeterli görme, kendine aşırı güvenme, yani kibir ve gururun tersidir. Kibir, büyüklük taslama, kendini herkesten üstün tutma, başkalarına yüksekte bakma eğilimidir. Gurur ise, kendini değerli ve üstün görme duygusudur. Gurur bencillik duygusunun bir görünüşüdür; insanın kendi kişiliğine ve benliğine fazlaca güvenmesi ve ona değer vermesidir. Kibirde hem gurur vardır hem de başkalarını küçük görmek, yüksekte bakmak alışkanlığı vardır.

Kibirli kimsenin kendilik algısı ve imgesi aşırı bir duruma işaret eder; o kendisini olduğundan daha büyük, daha kuvvetli sanır. Herkesin kendisine saygı gösterip övmesini, her yerde ve her yerde en ileride görünmeyi ister. Başkalarını küçük ve önemsiz görür. Yürümesinde, oturup kalkmasında yapay bir üstünlük gösterişi vardır. Başkalarına çevirdiği bakışlarında küçümseme okunur, konuşurken emir verir gibi sert ve dik konuşur. En başköşede oturmayı, herkesin ayağa kalkıp kendisini saygı ile selamlamasını ve alkışlamasını ister. Kendisini beğenmiştir ve kendisinden başkasını beğenmez. Alçak gönüllü ise bir çeşit aşağılık duygusu içindedir. Ortalıkta görünmekten çekinir. Kendini herkesten küçük ve aşağı görmeye çalışır. Aşırı derecede nezaket içerisinde silik bir insan gibi yaşar.

Kibir ve gurur, başkalarından bize hayran olmalarını ve saygı göstermelerini ya da bizim irademize mutlak bir biçimde uymalarını kesin olarak ve

ısrarla istemeğe bizi götüren bir eğilimden doğar. Başkalarının bize tabi olmalarını kesin olarak istememiz, kendi değerimiz ve gücümüz hakkında sahip olduğumuz gerçek bir duygu ya da yanlış bir duyguya dayanır. Gururlu kimse her ne kadar kendi kuvveti hakkında bir bilince sahip ise de, zayıf taraflarını hiç görmez ve ortaya koymaz. Bir kimse kendi üstünlüğünden emin olunca, bu üstünlüğü başkalarına duyurma, gösterme ihtiyacı duyacaktır. Başkalarının bu üstünlüğü ve gücü tekrar tekrar tanımlarını isteyerek, ondan yararlanacaktır.

Gurur, kendimizde hissettiğimiz bir tür gerçek ya da hayalî bir kuvvetten doğar. Zekâ, başarı, güzellik, zenginlik, asalet gibi özellikler ne kadar az kişide bulunursa o kadar çok değer kazandıklarından hatta büyük bir kısmı, tabiatları gereğince, birçok kimselere verilmesi imkânsız olan nimetler olduğundan, gururlu kimseler buna dayanarak, başka

bütün insanları hor ve hakir görmeye çalışırlar. Buna sahip olmakla kuşkusuz kendi kendilerine hayran olurlar. Kimi zaman bayağı ve önemsiz şeylerden gururlandığımız da olur. İnsanın kendine bir değer verilmesini gerektiren gerçek hiçbir meziyet bulunup bulunmadığını düşünmeden boş gurura kapıldığı durumlar da çoktur. Dalkavukluk ve yağcılığın prim yapmasının sebebi de budur. Öyle insanlar vardır ki, övgüye değmeyen hatta yerilmesi gereken şeyler için çok zaman kendilerine değer verildiğini görürler. Bu da en cahil ve aptal kimselerin bile gurura kapılmasına fırsat verir.

Kendimizde gerçekten var olduğuna inandığımız ya da var olduğunu sandığımız bu üstün kuvvetimizin başkalarının tanınmaması ve kabul edilmemesi bizim gururumuzu kırar ve bu durum bize acı verici olur. Kendisini üstün yetenekli bir dahi olarak gören kimselerde gurur çok kuvvetlidir.

rın ve burun deliklerinin şişmesi, başın ve kaşların hareketleri, gözün aşağıdan yukarıya oynatılması, süzmesi gurur işaretleri olarak anlaşılabilir. Buna karşılık alçak gönüllülük, mahviyet vücudu büyütecek yerde tersine küçültmeğe, onu dik tutmak yerine eğmeğe benzeyen hareketlerle, jestin, sesin, bakışın bir hafiflemesi ile ve bütün benliğin bir silinmesi ile kendisini gösterir.

İnsandaki gurur, bireyin gücünü, iktidarını artıracak ya da kendi değerini, zenginliğini, ününü, yüksek ilişkilerini, unvanını, asaletini, toplumsal mevkiini, dehasını, becerikliliğini vb. meydana çıkaracak nitelikteki bir şeyle bağlantılıdır. Biz böylece kendi gururumuzu, kendi mevki hırslarımızı, bizi büyütecek gibi gözükken çeşitli hedeflere yönlendiririz.

Kibir insanın kendini büyük sanması, kendi kendini aldatmasıdır. Kibirliğin ileri şekli psikolojide

Bir insanın, başkalarının kendisine hayranlıklarından, saygısından ve tabi olmasından uzak durması, bunlara önem vermemesiyle, kendi iç âleminin çok büyük ve zengin olduğu anlaşılır. Hiç kimseden korkmadığı halde alçakgönüllü tavrını sürdüren bir insanda alçak gönüllülük, derin bir iç yaşantının, özel bir feragat gücünün bir belirtisidir.

Başkalarına kendi gücünü zorla kabul ettirmek ihtiyacı, böyle bir kimsede, çok abartılı bir üstünlük duygusunun sonucudur. Gurur çoğu zaman övünme ve kendini göstermeye yol açar.

Bir insanın, başkalarının kendisine hayranlıklarından, saygısından ve tabi olmasından uzak durması, bunlara önem vermemesiyle, kendi iç âleminin çok büyük ve zengin olduğu anlaşılır. Hiç kimseden korkmadığı halde alçakgönüllü tavrını sürdüren bir insanda alçak gönüllülük, derin bir iç yaşantının, özel bir feragat gücünün bir belirtisidir.

Gurur, insanın vücudunun genişleme ve yükselmeğe eğilim gösteren bir hareketler bütünü olarak, fiziksel olarak kendisini dışa vurur. Derin ve uzun solunum, başın ve vücudun dik durması, yanakla-

büyüklik taslama hastalığı (mégalomania) denilen bir ruhsal bozukluğa yol açar. Böylesi durumda kişi, bedeni kuvvet, iktidar, zekâ ve yetenek, zenginlik, soyluluk gibi özelliklerini sabit fikir haline getirerek kendini herkesten üstün ve büyük görmeye başlar. Bu gibiler hastalık arttıkça ruhsal sağlıklarını iyice yitirirler. Bunlar herkesi küçük gördüklerinden dostları yoktur, toplum hayatına uyamaz ve sürekli bir huzursuzluk içerisinde yaşarlar. Büyüklik hastalığına yakalanmış kimseler, kendinde olmayan birçok meziyetlere sahip olduğuna inanır ya da sahip olduğu bazı özellikleri aşırı olarak büyütüp mutlaklaştırır. Bu durumu sömürecek birkaç dalkavuk çevresinde toplanırsa, büyüklik hastalığı daha da artar.

İnsan kendi erdemlerinden gurur duyduğu gibi, kusurlarından da memnun olabilir.

Dahi insanda gurur, kendisini canlandıran doğaüstü bir kuvvetten ve yapmağa mecbur olduğu ilâhi görevden ileri gelerek, ferdin kendisinde ortaya çıkar. O, gözlerini kendi yıldızına dikerek yürür. Sanatçının kendi eserini yaratmasındaki; kahramanın kendi zaferindeki, liderin kendi başarılarındaki, annenin kendi anneliğindeki gururu gibi doğal kaynağı kendimizde olan gurura zafer adı verilir. Kendimize attığımız kuvvet ya da değer gerçek olduğu zaman gurur bir ölçüde meşru görülebilir; hayalî olduğu ya da lâıyk olduklarından çok değer verdiğimiz zaman, meşru sayılmaz. Haksız eylem ve davranışlarla gurur duyulması, hiçbir zaman kabul edilemez nefret edilen bir durumdur.

Tevazu ve Kendini Bilme

Kendi üzerinde düşünen ve kendini bilen insan alçakgönüllüdür. Her zaman kendimizden daha güçlü ve daha büyük sonsuz bir hakikat ya da tam ve mükemmel olan Allah'ın varlığını bize hatırlatan nice olaylar yaşıyoruz. Kendimizden daha büyük bir şeyin varlığını tanırken kendimizi uygun şekilde tanımak, dolayısıyla kibir ve gururdan uzak durmak, ruh için büyük bir güçtür. Kendini tanımanın sonuçta kendini kabullenme ile ve kendiyle yetinme ile sonuçlanması için alçak gönüllü olmaya gerek vardır. Kişinin kendine karşı da göstermesi gereken bağışlayıcılık, alçakgönüllülüğe bir parça yumuşaklık katar. Kendini kabullenmek ancak kendini kandırmamak gerekir. Bunun için de merhamete ihtiyaç duyulur. Merhamet ve alçak gönüllülük at başı gider birbirini tamamlar.

Alçakgönüllü kişi kendini suçlamayacak ya da reddetmeyecek, vakarını yitirmeyecek kadar kendi değerini küçümser. Kendini bilmemektense kendini küçümsemeyi tercih eder. Mütevazı insan hiçbir gerekçeyle kendini yüceltmeyecek kadar iyi tanıy kendisini. Kendine tam anlamıyla öfkelenmeyecek kadar aydınlık bilinçlidir. Kendine katlanabilmesini sağlayacak şefkatin tümüne ihtiyacı vardır. Bu yüzden alçak gönüllülük ve şefkat bir aradadır.

Alçak gönüllülük, kendimiz ve hakikat karşısında içtenlikli ve samimi bir vaziyet alıştır. İçtenlik ile alçak gönüllülük kardeşdir. Acımasız ve aydınlık bilinçli içtenlik, yanılmasız içtenlik, içten kişi için sürekli mütevazılık dersidir. Mütevazılık içten bir

şekilde kendini seyretmeyi teşvik eder. O zaman insan görür ki, bir kişi milyarlarca insan ve sonsuz evren içerisinde önemsiz bir zerrelerdir. Kendi kaderi ve yetenekleri üzerinde, dünya olayları karşısında her zaman istediği kontrol ve başarıdan uzaktır. Bugün iyi bir durumda ise yarın daha başka bir durumla karşılaşabilir. Çağların akışı karşısında insan ömrünün çok kısa ve önemsiz olduğunu fark eder. İnsanın mucizevî gelişmesi karşısında mütevazı olmaktan başka bir yol göremez. Örneğin, hangi ana baba çocuktaki dil gelişim karşısında hayrete kapılmadan durabilir? Hangi öğretmen, öğrencilerindeki zihinsel açılmayı gördüğünde hayranlık göstermemiştir?

Kişi, kendi duygularının anlamını kavramaya çalıştığında mütevazı olmaktan başka bir yol göremez. Hayatında, sevgi ve nefretin oyunları karşısında şaşırır kalır. Kendi iç dünyasında dolaşan kaygı bulutlarına nüfuz edemez. Özlem duygusu karşısında şaşkınlığa düşer. Kabul etmesi gereken şeyleri reddettiğinde, reddetmesi gereken şeyleri kabul ettiğinde, duygularının karmaşıklığı karşısında şaşırır. Kendisine saldıran ve bazen de benliğini ele geçiren endişe duygusu karşısında şaşkınlık gösterir. Kişi, acı ve elem duyguları karşısında, kimi zaman melankolik hale gelmesinde ya da kimi zaman kendisini neşelendiren hallerde, bazen umutsuzluk içine düşmesinde ya da umutlarının kendisini mutlu kıldığında, duygularındaki yoğunluk ve değişkenlik karşısında şaşkınlık gösterir.

Kişi bütün bildiklerini özümsemişinde ve böylelikle kendi iç dünyasının vadilerinde ve muhteşem zirvelerinde hiçbir zaman erişemeyeceği yüksekliklerin bulunduğunu ve hiçbir zaman idrak edemeyeceği derinliklerin varlığını görünce mütevazı olmaktan başka bir yol göremez.

Tevazu ve Başkasını Sevme

Alçakgönüllülüğün olduğu yerde evrensel insan sevgisi de vardır. Çünkü alçak gönüllülük sevgiye yöneltir ve her gerçek sevgide kuşkusuz alçak gönüllülük vardır. Alçak gönüllülük olmayan yerde mevcut tüm uzam "ben" in işgali altındadır ve "ben" ötekini ancak tensel isteklerin bir nesnesi ya da düşman olarak görür. Alçak gönüllülük, "ben" in

kendine dair yarattığı ve içinde eridiği yanılısamlardan kurtulmayı deneme çabasıdır. Mütevazı kişilerin büyüklüğü, onların kendi küçüklüklerinin, kendi sefaletlerinin ve hiçliklerinin dibine kadar gitmelerindedir. Hiçbir şeyin olmadığı, her şeyden başka bir şeyin olmadığı yere giderler. İşte yalnız ve çıplaktırlar artık, herhangi biri gibi; sevgiye ve ışığa maskesiz sunarlar kendilerini.

Alçak gönüllü kimse bütün insanları kendisi ile eşit sayar. Çünkü bütün insanlık bir ve aynı Yaratıcı'nın eseri olup, ortak tek bir kaynaktan ortaya çıkmıştır. Tüm insanların ortak tek bir ana-babası vardır; Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva'da bütün insanlar birleşirler. Aynı ailenin bireyleri olarak, temelde bütün insanlar akraba ya da kardeşlerdir. İnsanlar arasında görülen aile, soy, ırk, renk, cinsiyet, etnik kimlik farklılıklarının yalnızca göreceli, küçük önemde bir değeri vardır. Asıl olan, kökteki bu birlik ve bütünlüktür. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu'nun (UNESCO) 1962 yılında "ırk" hakkında yayınlamış olduğu ve 14 bilim adamının imzasını taşıyan bildirinin ilk maddesi şöyledir:

"İlim adamları genellikle, günümüzde yaşayan bütün insanların aynı tek türe -homo sapiens'-e ait olduklarını ve aynı kaynaktan geldiklerini kabul ederler."

Aynı bildirinin 9. maddesinin (b) fıkrası ise şöyledir:

"Zihinsel kapasite ve duygusal gelişim bakımından, insan gruplarının yaratılıştan birbirinden farklı olduklarına inanmamızı gerektiren hiçbir temel yoktur"

İnsanlar yaratılış bakımından birbirlerine denktirler, aralarında esasa yönelik bir fark yoktur. Bunun yanında zekâ, güç, toplumsal mevki, soy, zenginlik vs gibi konularda kişilerin sahip oldukları farklılıklar, bir üstünlük ve ayrıcalık sebebi oluşturmaz.

Alçak gönüllülüğün psikolojisi

İnsanın doğuştan "büyüklenmeci kendilik duygusu"na sahip olduğu psikolojik bir gerçektir. Bu duygu benmerkezci ve bencilce eğilim ve davranışların da kaynağını oluşturur. Eğer bu yönelim iyice kıskırtılır, azgınlaşarak yerleşik bir karakter halini alırsa o zaman büyüklük hastalığı başlar. Fakat bu duygu tamamen bastırılır, köreltilir ve benlik tamamen etkisiz ve silik bir duruma getirilirse, o zaman aşağılık duygusu, kendini reddetme eğilimleri ortaya çıkar. Kendini kabullenemeyen, aşağılık duygusu içerisine saplanıp kalan kimsede benlik saygısı gelişmez; korkak, çekingen ve beceriksiz bir karakter gelişir.

Tevazu bir bakıma aşağılık duygusuna benzese de ondan çok farklıdır. Alçak gönüllülük bir kişilik yetersizliği ya da olumsuz kendilik duygusu içerisine saplanma durumundan çok farklı bir şeydir. Alçak gönüllü olmak, sefil, haysiyetsiz, onursuz ve şerefsiz bir hayat sürmek, hakaretlere katlanmak, kölece itaat etmek hiçbir direnç ve irade gücü ortaya koymamak değildir. Derin bir bakış açısı içerisinde kendini üstün görmemek, ölçülü ve ılımlı bir kendilik algısına sahip olmak demektir. Makam, zenginlik, yetenek, şöhret, bedensel güç ve güzellik, başarı gibi gelip geçici şeylere gereğinden fazla önem vermemek, bunları kendinin ve başkalarının gelişmesi ve olgunlaşmasına hizmet ve yardım vasıtası olarak görmektir.

Mütevazı insan, neye sahip olursa olsun, diğer insanlardan farklı ve üstün hangi meziyetler taşırsa taşırsın, onlarla övünmez ve başkalarına yüksekten bakmaz. Büyükle büyük, küçükle küçük olur. Herkesle uyumlu bir iletişim ve dostluk kurar; güler yüzlü, tatlı dilli ve sevecen bir yaklaşımı vardır. Yaşayışı, giyimi, davranış ve tutumları gösterişten, aşırılıktan uzaktır. İnsan hayatının çeşitli aşamalarını ve durumlarını düşünerek kendi küçüklüğünü unutmaz. Bütün hareketlerinde aklın rehberliğini esas alır.

Tevazu, kişinin çevresine olduğundan farklı görünmesini ortadan kaldıran bir tür vakarlılık ve

bir tür iç güçtür. Bu, zayıflıktan oldukça farklı bir özelliktir. Mütevazı kişi, zayıf ya da korkak olduğu için tevazu göstermez. Mütevazı olmak, aşırı itaat-kâr olmak ya da sağlam bir inanca sahip olmamak da değildir. Eşyanın görünen yüzünün ötesine bakan ve meçhul olan şeyleri etraflıca düşünen kişi, mütevazı olmaktan kendini alıkoyamaz. Daha çok şey anladığını düşündüğünde, öğrenmesi gereken, gizli kalan daha çok şey olduğunun farkına varır. Ötede olup biteni göremediğini anlar, fakat bu gerçeği acı duymadan kabullenir.

Mütevazı Kişinin Özellikleri

Kişinin mütevazılığını gösteren özellikleri nelerdir? Her şeyden önce mütevazı kişi bekletebilen ve sessiz kalabilen kişidir. Her soruyu derhal anlaması gerektiğini ya da her soruya hemen karşılık vermesi gerektiğini düşünmediğinden sabırla bekleyebilir. Herhangi bir konu karşısında derhal bir basiret geliştirmesi ya da derhal bir cevap vermesi gerektiğini ya da başkaları konuştuğunda, onlara derhal tepki vermesi gerektiğini düşünmediğinden sabırla bekleyebilir. Bir şeyi bilmediğinde, en azından her şeyi her zaman bilmediğinden ötürü bir suçluluk hissetmez. Daha önce bildiğini düşündüğü bir konudan dolayı şüpheye düştüğünde bir suçluluk hissetmez.

Bekleyebilme özelliği onu aynı zamanda iyi bir dinleyici de yapar. Başkalarının söyleyecek bir şeyi olduğunda, dinlemesi gerektiğini düşünürse dinler. Dahası, çoğu zaman çok yavaş ve belli belirsiz konuşan kendi iç sesine karşı da iyi bir dinleyicidir. Eğer iyi bir dinleyici olmasa, kendisine duygularının etkisini dinleyecek zamanı ayıramaz, içinde bulunduğu ruh halinin, ya da zihninden geçen na-hoş bir düşüncenin anlamını kavramaya çalışmaz.

Bu bekleme ve dinleme yeteneği, sadece terbiyeli bir duruş değildir. Kişi, bu yeteneği ancak mütevazı olarak yaşayabilmeyi ve kendisinden olağanüstü beklentiler içinde olmamayı öğrendiği zaman edinebilmektedir. Ancak bu şekilde hayatta ve kendi hayatında belirsiz ve bilinmeyen o kadar çok şey bulunduğu basit gerçeğini anlayabilir. Bu gerçeği anladığında ise ne bir coşku ne de bir isyan duygusu içindedir.

Şüpheye tahammül göstermeyen sahte bir tür gururluluk ve katı bir kibirlilik olarak, mütevazılığın tam tersi bir durum da söz konusudur. Bu kibir-

lilik, kaygının bir türüdür. Bu durum, kişinin hemen elinin altında var oluşu ile ilgili sorulara kesin ve mutlak cevaplar bulunmadığında, bir fani olarak kendisini tehdit altında hissettiği haldir. Bu kaygının sürmesi halinde, kişi anlam arayışını gerçekleştiremez ve bulduğunu sandığı anlam salt akademik bir bilgi, şüpheli ve belirsiz bir gerçektir. Fakat kişinin inancı o kadar zayıftır ki, ondan şüphe etmeye bile cesareti yoktur.

Mütevazı kişi kendisine karşı, sadece bildiklerinin mükemmel olmayışından ötürü değil, kendisi de mükemmel olmadığı için hoşgörülü davranır. Burada tevazu merhametle beraber dokunur, kişiyi erdemini başlangıç kapısını açar. Bu durum, kişinin özür dileyen bir tavır içine girmeksizin, mükemmel olmayan kendi varlığına karşı hoşgörülü olduğunda, böylece de dinleme ve öğrenme özgürlüğüne sahip olduğunda mümkün olur.

Mütevazı kişi, nerede olursa olsun, gerçeği aramaya ve onu kabul etmeye istekli olur. Örneğin mütevazı bir öğretmen, bir çocuğun eşyaya kendisinden daha açık ve daha derin bir anlam verebileceğini kabul eden öğretmendir. Mütevazı bir bilim adamı da, eşya karşısında şaşırıp ve "neden" sorusunu soran daha az eğitilmiş birisinin, yüzlerce kitabın içinde neler olduğunu bilen, çok okumuş ama okuduğunun ne anlama geldiğini hiç merak etmemiş birisinden daha derin bir bilgiye sahip olduğunu kavrayabilen kimsedir. Bu konuda dile getirilmiş olan şu dizeleri hatırlamakta fayda vardır:

*Ruhunu alçak tut, hayalini yüksek
Böyle bir tevazuuyla olursun yüksek
Ruhunu alçaltma; semayı nişan alan
Ağaca nişan alandan çok daha yüksekleri vurur. ■*

Kaynakça

- Ahmet Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, Haz. Hüseyin Algül, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Compte-Sponville, André, *Büyük Erdemler Risalesi*, çev. Işık Ergüder, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Descartes, *Ruhun İhtirasları*, 3.bas., çev. Mehmet Karasan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Jersild, Arthur T., *Öğretmenin Kendisiyle Yüzleştiği An*, çev. Ahmet Kaplan, İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Pazarlı, Osman, *İslâm'da Ahlâk*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.
- Öymen, M. Münir Raşit, *Psikoloji, Sosyoloji ve Pedagoji Açısından Ahlâk Eğitimi ve Ahlâkın Testle Ölçülmesi*, 3. bas., İstanbul: Murat Matbaacılık, 1975.